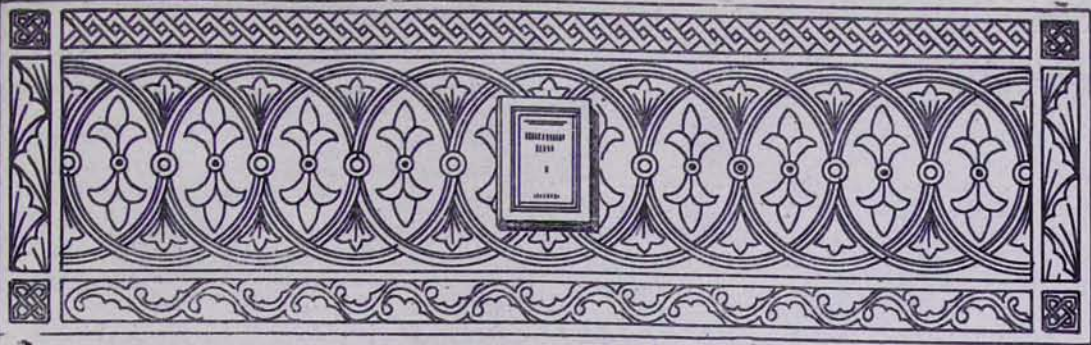




ԴՈՎՏ. ՆՇԱՆ ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ

ԷԼԱՄԱՑԻՔ ԵՎ ԻՐԵՆՑ ԼԵՋՈՒՆ

Քաղվածաբար կուզեմ ներկայացնել էլամ-
ներու և իրենց ինքնահատուկ լեզվի մասին
ժանոթացումի հոդված մը, զոր 1928-ին
խմբագրած եմ «Զեխական համայնագիտա-
րան»-ի համար, լուսահոգի ուսուցչիս՝ դոկտ.
Պետրժիխ Հրոզնիի թելադրութեամբ:

Էլամ երկրի և ժողովուրդի մասին բավա-
կան լայն տեղեկութիւն կուտան մեզի
ակիկոյան (հին բաբելոնական), ասորա-
կան և էլամական սեպագրութիւնները, որոնք
գտնված են հնագիտական պեղումներու քն-
թացքին: Հին պարսիկները այս երկրին Հու-
վաճա անունը տված են, որ ճանդրեածին,
տեղաբնիկ» կնշանակե ու կապրի ցարդ գոր-
ծածվող նուղիստան երկրանունին մեջ: Էլամ-
ներու երկիրը կգտնւին Զագրոշի լեռնաշ-
խարհը, Եփրատի և Տիգրիսի՝ գետաբերանին
հարավ-արեւելյան կողմը: Էլամի թագավո-
րութեան մարաքաղաքն էր Շուշա կամ Սու-
սա, այժմ Շուշ: Հին ժամանակները, 3-րդ
հազարամյակին, էլամները ինքնուրույն և
բարձր մշակութի մը տեղ եղած են, բայց
հետզհետե նաև այս հնարամիտ ժողովուրդը
ենթարկված է մշակութապէս սումերացիներ-
ու տիրական ազդեցութեան, առնելով անոնց
վանկանշաններն բաղկացող սեպագրութիւնը
և կարգ մը ուրիշ արվեստներ ու արհեստներ:

¹ Եփրատի Բաբել անունը Փուրատտու (Parattu) է,
որ հիշատակված է հեթական բեռնագրութեանց մեջ
(Keilschrifttexte aus Boghazköi I № 1 obv.,
տող 6, 7, 9, 18, 30, 47 և ուրիշ տեղ): Եփրատը
սումերներն կոչված է Buranunu, երբայեւնե՝ Prati
և արարներն էլ-Յուրադ:

Էլամները իրենց ինքնահատուկ և տարօրի-
նակ լեզուն նշանակելու համար նախապէս
պատկերանման գծային գիրնը գործածած են,
որոնք սումերական, հեթական և եգիպտա-
կան մեհենագրոյններն շատ ավելի հին են
և ասոնց հետ որեւէ կապ չունին: Նախկին
ուսուցիչս՝ Պ. Հրոզնի ինձի պատմեց, որ
1936-ին Երեւան գտնված ժամանակ տեսած է
1925-ին Հայաստանի զանազան կողմերը,
մասնավորապէս Սեւանի լիճին շուրջ բարձ-
րացող ապարներ սարերուն քարանձաւներուն
մեջ Ա. Քալանթարյանի կողմի հայտնաբեր-
ված գծային ժայռագրութիւնները, որոնք
մասամբ մը նման են էլամներու կողմի ասկի
մոտավորապէս 4 560 տարի առաջ գործած-
վող պատկերագրութեանց: Ըստ Քալանթար-
յանի, Հայաստանի մեջ գտնված գծային գի-
րերը մնացած են 4-րդ հազարամյակին
(մ. թ. ա.): 3-րդ հազարամյակին էլամացիք
գործածած են այս գծային պատկերագրերը
մեծ ու պզտիկ քարե սալերու, կավե պնա-
կիտներու և կոթողներու վրա: Էլամները ըն-
դունած են 2-րդ հազարամյակի երրորդ կի-
սուն սումերական ծագում ունեցող սեպա-
գրութիւնը հին բաբելոնացիներու միջոցով
և դարերու ընթացքին բավական մեծ փոփո-
խութեան ենթարկած են զայն, իրենց լեզվին
հնչական կանոններուն հարմարեցնելու հա-
մար: Բեռնագրութիւնը կիրարկած են էլամ-
ները միջազգային դիվանագիտական հարա-
բերութեանց մեջ, մինչդեռ գծային զարդա-
րուն պատկերագրերը գործածած են միայն
իրենց հայրենիքին՝ էլամի մեջ բանալիներու
և ուրիշ հիշատակարաններու վրա, իբրև զար-

դագիր: Մինչև հիմա հազիվ կարելի եղավ 60 պատկերագիր վերծանել:

Այս գծային մեհենադրոշմներու կիրառումը տե՛ս է մինչև Աքամենյան շրջանը:

Կարգ մը արևելաբաններ՝ Հ. Վինգեր, Բորկ, Ֆրանկ, Հյուսինգ, նշանավոր կովկասաբան Ն. Մառը, Նեմիրովսկին և Մադի հավատարիմ աշակերտը՝ Մեսչանինով, որ քաջաբար պաշտպանեց իր ուսուցչի տեսությունը անհատի պաշտամունքի ժամանակ, վերծանման փորձեր կատարեցին երկվեզվյան (էլամերեն—ակկադերեն) արանագրությունց վրա, բայց այնքան ալ մեծ հաջողություն չունեցան:

Էլամերենի կազմն ու կառուցվածքը շատ ինքնահատուկ ու միաժամանակ հետաքրքրական են. գոյականները անհոլով են և բայերն ալ չեն խոնարհվիր: Անձերն ու իրերը, եզակիին ու հոգնակին և երեք դեմքերը հետադաս մասնիկներով և «դերանուններով կզանազանվին. օրինակ՝ շա—կ «որդի ես», սուլի—պ «թագավոր անոնք»—«թագավորներ» և այլն: Էլամերենը շատ հարուստ է բայարմատներու կրկնումներով և բայական բաղադրություններով. օրինակ՝ հուտտա—հուտ, «գործել, ընել»: Ինչպես կերևի,—կ «ես»,—ո «նա» և—պ «անոնք» հետադաս դերանունները մեծ դեր կկատարեն էլամերենի քերականական կառուցվածքին մեջ: Այս հետադաս դերանուն—մասնիկները մեծ նշանակություն ունին նաև սումերերենի, խուրերենի, հեթերենի, խադերենի, վրացերենի և մասամբ ալ հայերենի մեջ. օրինակ՝ սա, դա, նա ցուցական դերանունները հայերենի մեջ գոյականներու կիցվին, կրճատվելով այս դերանուններուն ա ձայնավորը, օրինակի համար ձիս (նախավոր ձի սա), ձիդ (ձի դա) և ձին (ձի նա): Ակնա և խուռնավվելի գավառաբարբառին մեջ դեռ պահված է սա, դա, նա դերանուններու վերոին ձայնավորը. օրինակ՝ հուսա, հուդա, հուևա (հոս, հոդ, հոն): Ինչպես կտեսնենք, մեր ռամիկ (ժողովրդական) լեզուն ավելի հին ու նախնական ձևեր պահած է իր մեջ քան մեր գրաբարը:

Էլամերենը, որ այսօր միայն իբր համր լեզու գոյություն ունի, մեծ ազդեցություն գործած է իրանական լեզուներու վրա, ըլլա իր քեռականական կազմով, ըլլա իր բառամթերոմ:

Այս առեղծածափին լեզվին ազնակցության հարցը մինչև այսօր բոլորովին ճշտված չէ: Երկու գերման արևելաբաններ՝ Օպպերտ

և Վալաբախ, նախապես էլամերենը սկյութերեն կարծեցին, բայց հետո հաստատվեցավ, որ այս ենթադրությունը սխալ է:

Էլամերենը ընդամենը 16 նշանագիր՝ 5 ձայնավոր և 11 բաղաձայն, գործածած է: Լերկերը՝ պ, տ, կ հաճախ լծորդած են միջակները՝ բ, դ, գ և թավ՝ փ, ք, ֆ հնչյուններ, ճիշտ այնպես ինչպես ակկադերենի, հեթերենի և սեպագիր գործածող ուրիշ փոքրասիական լեզուներու մեջ:

Ակկադի արքաները՝ Լագաշի Գուդեան, Ուրի երրորդ հարստության իշխանները, ինչպես Սարգոն Ա (2700 Ք. ա.), Նարամ-Սին (շուրջ 2500 Ք. ա.) և իրենց հաջորդները, քանիցս պատերազմի ելած են էլամներու դեմ, բայց այս քաջամարտիկ ցեղին հետ չեն կրցած գլուխ ելլել: Միջագետքի սումերացի ժողովուրդը հարատև կռիվներու ընթացքին այն աստիճան կտկարանա, որ 2100-ին (Ք. ա.) էլամացիներու կողմն կհաղթվի և կիյնա էլամ արքաներու գերիշխանության տակ: Համմուրաբիի ժամանակ (18-րդ դար Ք. ա.) բաբելոնացիք թեև կհաղթին իրենց պետական անկախությունը վերահաստատել, բայց էլամներու հզոր թագավորը՝ Շատուկ Նախուևտ վերջ կուտա Բաբելոստանի անկախության, ավար առնելով անոր հոգեկան և նյութական կուլտուրայի մնացորդները:

Բաբելոստան մոտավորապես 60 տարի էլամներու տիրապետության տակ մնալի ետք, Նաբոլադենսար Ա-ի (1146—1123 Ք. ա.) օրով կտիրանա իր քաղաքական անկախության, բայց Ասորեստանի խելադի առքան՝ Ասուր բանիրադ (669 Ք. ա.) միանգամ ընդմիջող վեճ կուտա էլամներու թագավորության, գրավելով անոր մայրաքաղաքը՝ Շուշան:

6-րդ դարուն (Ք. ա.) էլամներու բարգավաճ երկիրը կգրավվի Աքամենյաններու կողմն և Սասանյան շրջանին կդառնա Իրանի մեկ գավառը, որ այսօր խուզիստան կկոչվի:

Ի՞նչ Մեհն, Կուրոս² էլամի տերն ու տիրականը դարձավ, իր տարեգրությունները երեք լեռուներով (իրաներեն, բաբելոներեն և էլամերեն) համառքել տվավ: Էլամներու լեռուն առժամած է, կամ ումեի հիշտը խոսված է Խուսիստանի մեջ մինչև ԺԲ դար Քրիստոսն հետո և կոչված է խուզերեն:

² Աքամենյան հարստության հիմնադիր Կյուրոսի փառապանծ անունը հին պարսկերեն Կուրոշ, էլամերեն-բաբելոներեն Կուրաշ, սուրբ գրական Կորեշ, ադարե էլամական ծագում ունի և էլամերեն «հոլով» կնշանակի:

